

Ιστορική ανασκόπηση του τρόπου συγγραφής και έγκρισης των διδακτικών βιβλίων

Αθανάσιος Σιούτας

Εκπαιδευτικός Π.Ε., Δρ. Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας

Με την οργάνωση των δημοτικών σχολείων λαμβάνεται η πρόνοια για τη σύ-
νταξη και συγγραφή διδακτικών βιβλίων. Στο άρθρο 18 σχετικού διατάγματος
της 6/18 Φεβρουαρίου 1834 αναφέρεται: «...ιδίως περί του παραδεκτέου τρόπου
της διδασκαλίας και των εισακτέων διδακτικών βιβλίων, θέλουν σχεδιασθή οδη-
γίαί παρά της ημετέρας επί των εκκλησιαστικών γραμματείας της επικρατείας
και καθυποβληθή εις την Βασιλικήν επικύρωσιν».¹

Τέτοιες οδηγίες δεν σχεδιάστηκαν, αλλά στις 13 Απριλίου 1836 δημοσιεύτη-
κε το από 6 Απριλίου 1836 διάταγμα «Περί βιβλιοπωλείον εν τη Βασιλική Τυπο-
γραφία». Σύμφωνα με αυτό, «διά να εισαχθή τρόπος ομοιόμορφος εις την διδα-
σκαλίαν του λαού..., διορίζομεν να συστηθή βιβλιοπωλείον και να ευρίσκηται εις
άμεσον ένωσιν με την Βασιλικήν Τυπογραφίαν και λιθογραφίαν. Οποία δε βιβλία
και παραδείγματα πρέπει να εκδίδωνται από την Β. Τυπογραφίαν και να πω-
λώνται, περί τούτου θέλομεν διατάττει ρητώς, ακούοντες την πρότασιν της επί των
εκκλησιαστικών γραμματείας και την γνώμην ανακριτικής επιτροπής, διοριζο-
μένης εκάστην φοράν παρ' ημών».

Με το παραπάνω διάταγμα εισάγεται και στην Ελλάδα το ισχύον στη Βαυα-
ρία σύστημα μονοπώλησης από το κράτος των διδακτικών βιβλίων. Δεν φαίνε-
ται, όμως, να εφαρμόστηκε, καταργήθηκε δε μετά διετία με το από 26 Αυγού-
στου 1838 διάταγμα: «...επιφυλαττόμεθα εις το υπό σημερινήν χρονολογίαν περί
καταργήσεως του Βασιλικού Βιβλιοπωλείου ημέτερον διάταγμα να διατάξωμεν
την τύπων δι' εξόδων του δημοσίου, συναινέσει και των συγγραφέων ή μετα-
φραστών».²

Μέχρι το 1856 ως διδακτικά βιβλία κυκλοφορούσαν τα εκδιδόμενα από διά-
φορους συγγραφείς ή εκδότες με έγκριση εκ μέρους του Υπουργείου. Αυτό προ-
κύπτει από τις με αριθμ. 6159/7-4-1850, 1000/20-7-1852, 3452/6-8-1853, 7026/10-

1 Αντωνίου, Δ.: *Οι απαρχές του εκπαιδευτικού σχεδιασμού στο νεοελληνικό κράτος*, Πατάκης, Αθήνα 1992, σ. 93.

2 Παπαγεωργίου, Β.: *Ο Καποδίστριας εις την εκπαίδευση*, χ.ε., Αθήνα 1939, σ. 34.

2-1854, 1012/24-2-1855 και 1847/4-6-1855 εγκύκλιες διαταγές του Υπουργείου, που κοινοποιούσε στους δασκάλους τους πίνακες εγκεκριμένων βιβλίων μαζί με τις τιμές τους.

Οι δύο μεγάλοι εκδοτικοί οίκοι που είχαν την αποκλειστική σχεδόν έκδοση των διδακτικών βιβλίων της δημοτικής εκπαίδευσης ήταν του Κορομηλά και του Βλαστού.

Την 1η Σεπτεμβρίου 1856 δημοσιεύεται το διάταγμα «*Περί διαγωνίσματος προς συγγραφήν προσφορωτέρων βιβλίων διά τα δημοτικά σχολεία*». Με αυτό ορίζεται ότι για τη συγγραφή διδακτικών βιβλίων δημοτικής εκπαίδευσης πρέπει να προκηρύσσεται από το Υπουργείο Παιδείας «*διά προγράμματος*» διαγωνισμός ένα έτος τουλάχιστον πριν από την κρίση.

Η επιτροπή για τις κρίσεις διορίζεται από τον Υπουργό. Το εγκρινόμενο βιβλίο εισάγεται στα σχολεία για όλη τη σχολική περίοδο με εγκύκλιο του Υπουργείου, που ορίζει και την τιμή του, μετά από γνώμη της ίδιας της επιτροπής. Με το πέραςμα του χρόνου περιήλθαν σε αχρησία η έκδοση προκήρυξης και η έγκριση από την επιτροπή των διδακτικών βιβλίων, τα οποία κυκλοφορούσαν ελεύθερα. Με το από 11ης Νοεμβρίου 1875 διάταγμα γίνεται απόπειρα για υποβολή σε έγκριση των διδακτικών βιβλίων. Συστήνεται στην Αθήνα επιτροπή από δέκα μέλη, διορισμένη από τον Υπουργό, στην οποία ανατέθηκε η εξέταση των διδακτικών βιβλίων που θα κυκλοφορούν στο δημοτικό σχολείο. Η επιτροπή εξέταζε τα βιβλία και εξέφραζε τη γνώμη της, με βάση την οποία το Υπουργείο έστελνε στα σχολεία τη σχετική σύσταση.³

Το σύστημα αυτό εφαρμόστηκε μέχρι το 1882, οπότε η κυβέρνηση του Χ. Τρικούπη με το νόμο ΑΜΒ', που εκδίδεται σε εκτέλεση του από 4ης Σεπτεμβρίου 1882 Β. Διατάγματος, όριζε: Το Υπουργείο Παιδείας ανά τετραετία εκδίδει προκήρυξη διαγωνισμού, που δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, στην οποία αναγράφει όλα τα διδακτικά βιβλία που χρειάζονται για τη διδασκαλία, και ορίζει προθεσμία ενός έτους για τη συγγραφή τους και τρεις μήνες για την κρίση τους. Για τα βιβλία της στοιχειώδους εκπαίδευσης συστήνονται τρεις επιτροπές, τα μέλη των οποίων διορίζονται με Β. Διάταγμα. Από τα υποβαλλόμενα προς κρίση βιβλία, η επιτροπή ενέκρινε μόνο ένα, το οποίο κυκλοφορούσε υποχρεωτικά στα σχολεία για μία τετραετία.

Εκτός από τα εγκεκριμένα βιβλία, στα σχολεία γινόταν και χρήση βοηθητικών βιβλίων. Η χρήση τους απαγορεύτηκε με τη με αριθμ. 14734/28-9-1889 εγκύκλιο του Υπουργείου.⁴

Τον Ιανουάριο του 1893 εκδίδεται ο νόμος ΒΡΑ' και προς εκτέλεσή του τα διατάγματα των: 26 Φεβρουαρίου 1893, 16 Μαρτίου 1893 και 20 Φεβρουαρίου 1895. Με το νόμο αυτό διατηρείται το σύστημα έγκρισης ενός μόνο βιβλίου, περιορίζεται η διάρκεια έγκρισης από τετραετία σε τριετία και τα μέλη των κριτικών επιτροπών διορίζονται απευθείας από τον Υπουργό.

3 Λέφας, Χ.: *Ιστορία της Εκπαιδεύσεως*, Ο.Ε.Σ.Β, Αθήνα 1942, σ. 320-322.

4 Δημαράς, Α.: *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε. Τεκμήρια ιστορίας*, τόμ. Α', Εστία, Αθήνα 1999, σ. 230-232

Τον Ιούλιο του 1895 εκδίδεται ο νόμος ΒΤΓ'. Το Υπουργείο Παιδείας, μετά από γνωμοδότηση επιτροπής, που την απαρτίζουν ο γενικός επιθεωρητής των σχολείων ως πρόεδρος και οι διευθυντές των διδασκαλείων και των προτύπων, καθορίζει το ανώτερο όριο έκτασης των βιβλίων καθώς και την ύλη τους. Η επιτροπή ενέκρινε όσα βιβλία θεωρούσε κατάλληλα και η έγκρισή τους διαρκούσε μία πενταετία.

Τον Ιανουάριο του 1903 κατατίθεται στη Βουλή νομοσχέδιο περί διδακτικών βιβλίων. Σύμφωνα με το νομοσχέδιο, εγκρίνεται ανά μάθημα ένα μόνο διδακτικό βιβλίο κατόπιν διαγωνισμού, που γίνεται κάθε εξάετία. Τα εγκεκριμένα βιβλία εκδίδονται από το κράτος. Το νομοσχέδιο ψηφίστηκε τον Απρίλιο του 1907 ως νόμος ΓΣΑ' και τροποποιήθηκε με τους νόμους ΓΤΛΕ' του 1909, ΓΞΞΑ' του 1911, 83 και 100 του 1913, 336 του 1914 και 563 του 1915.⁵

Με τον νόμο ΓΣΑ' εισάγεται το σύστημα της μονοπώλησης του βιβλίου από το κράτος και της έγκρισης ενός μόνο διδακτικού βιβλίου για κάθε μάθημα, με την περιεργή καινοτομία ότι η επιτροπή είχε το δικαίωμα να κατασκευάζει δικό της βιβλίο, λαμβάνοντας το υλικό από τα τρία καλύτερα βιβλία που είχαν υποβληθεί για κρίση.

Το σύστημα αυτό ίσχυσε μέχρι το 1917, οπότε με τους νόμους 826 και 1332 του 1918 εισάγεται νέο σύστημα, στο οποίο: α) η συγγραφή γίνεται με απόλυτη ελευθερία από τους συγγραφείς, β) η κρίση της γίνεται όχι από επιτροπές, αλλά από μόνιμη αρχή, το εκπαιδευτικό συμβούλιο, γ) ο αριθμός των εγκρινόμενων βιβλίων είναι απεριόριστος, δ) η έγκριση ισχύει επ' αόριστον, ε) η κρίση των βιβλίων γίνεται κάθε έτος, στ) επιτρέπεται η έγκριση αναγνωστικών που προορίζονται για ορισμένα τμήματα του κράτους και για ορισμένο είδος σχολείων, και ζ) εισάγονται βοηθητικά βιβλία στις δύο ανώτερες τάξεις του δημοτικού σχολείου. Την έγκρισή τους αναλαμβάνει το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο.⁶

Η κυβέρνηση που σχηματίζεται μετά τη μεταπολίτευση του 1920 ορίζει επιτροπή, η οποία στην έκθεσή που υπέβαλε προς το Υπουργείο στις 10 Φεβρουαρίου 1921 αναφέρει «1)..... 2) *Να εκβληθώσι πάσαντα εκ των σχολείων και καώσι τα συμφώνως με τους νόμους εκείνους συνταχθέντα και σήμερον εν χρήσει υπάρχοντα αναγνωστικά βιβλία, ως έργα ψεύδους και κακοβούλου προθέσεως, 3) Να αναθεωρηθή το πρόγραμμα των διδακτικών βιβλίων και μετά τούτο να προκηρυχθή διαγωνισμός προς συγγραφή νέων αναγνωστικών βιβλίων, 4) προς το παρόν και προ της παρασκευής των νέων βιβλίων να αφεθώσι ελεύθεροι οι διδάσκαλοι να εισαγάγωσι προς καιρόν εκ των εγκεκριμένων προ του 1917 βιβλίων.... 6) να καταδιωχθώσι ποινικώς οι υπαίτιοι των προς διαφθοράν της ελληνικής γλώσσας και παιδείας τελεσθέντων πραξικοπημάτων».*⁷

5 Λέφας, Χ.: *Ιστορία της Εκπαίδευσως*, Ο.Ε.Σ.Β, Αθήνα 1942, σ. 340-345.

6 Δημαράς, Α.: *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε. Τεκμήρια ιστορίας*, τόμ. Α', Εστία, Αθήνα 1999, τόμ. Β', σ. 123-125.

7 Δημαράς, Α.: *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε. Τεκμήρια ιστορίας*, τόμ. Α', Εστία, Αθήνα 1999, τόμ. Β', σ. 130-131

Με βάση τα πορίσματα της έκθεσης εκδίδεται ο νόμος 2678/1921, ο οποίος δεν εισηγείται νέο σύστημα κρίσης των διδακτικών βιβλίων, αλλά ορίζει επιτροπή στην οποία ανατίθεται να κρίνει ποια από τα εγκεκριμένα πριν από το 1917 βιβλία έπρεπε να εισαχθούν στα σχολεία.

Η κυβέρνηση που σχηματίζεται μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή καταργεί το Ν. 2678 και επαναφέρει σε ισχύ τους Ν. 826 και 1332 με Ν. Διάταγμα της 27 Ιουλίου 1923. Ο Ν. 3180/1924 αναθέτει την κρίση των βιβλίων όχι στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο αλλά σε επιτροπές. Η δικτατορία Πάγκαλου με το Ν. Διάταγμα «Περί των διδακτέων βιβλίων της δημοτικής εκπαίδευσεως» της 5 Μαΐου 1926 ορίζει ότι η συγγραφή των διδακτικών βιβλίων πρέπει να γίνεται μετά από προκήρυξη που συντάσσει το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο. Την κρίση διενεργεί επιτροπή του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου και η έγκριση ισχύει για μία τριετία. Τα βιβλία που υποβάλλονται για κρίση πρέπει να πληρούν τους όρους της προκήρυξης και να μην περιλαμβάνουν κείμενα αντίθετα προς τη θρησκεία, την πατρίδα, το πολίτευμα και τα χρηστά ήθη.

Στο τέλος Αυγούστου 1926, μετά την πτώση της δικτατορίας Πάγκαλου τη διαδέχεται η δικτατορία Κονδύλη, η οποία με το από 2 Σεπτεμβρίου 1926 Ν. Διάταγμα καταργεί το τότε ισχύον σύστημα και επαναφέρει σε ισχύ το Ν. 1332, με βάση τον οποίο το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο ως κριτική επιτροπή εγκρίνει το 1927 όλα τα βιβλία που είχαν υποβληθεί για κρίση.

Στις εκλογές του 1928 επικράτησε το κόμμα των Φιλελευθέρων και με εισήγηση του Υπουργού Παιδείας Γ. Παπανδρέου ψηφίζεται τον Ιούνιο του 1931 ο Ν. 5045 «Περί σχολικών βιβλίων». Τα διδακτικά βιβλία διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: 1) τα διδακτικά, 2) τα βοηθήματα και 3) τα ελεύθερα αναγνώσματα. Η συγγραφή τους γίνεται όχι με βάση την προκήρυξη, αλλά με ελεύθερη πρωτοβουλία των συγγραφέων, σύμφωνα με το πρόγραμμα της προβλεπόμενης ύλης και τις γενικές οδηγίες και υποδείξεις του γνωμοδοτικού συμβουλίου. Η κρίση των βιβλίων γίνεται κάθε έτος. Το 1932 το Λαϊκό Κόμμα ψηφίζει το Ν. 5911, που επαναφέρει το σύστημα έκδοσης προκήρυξης και συστήνει δύο επιτροπές για την κρίση των βιβλίων της δημοτικής εκπαίδευσης, διοριζόμενες από τον Υπουργό. Η διάρκεια έγκρισης είναι τετραετής και η κρίση προβλέπεται ανά διετία. Παράλληλα, καταργεί τα βοηθήματα και τα ελεύθερα αναγνώσματα.

Η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου 1936, για να συντονίσει και να ελέγξει την έκδοση σχολικών κειμένων, συγκροτεί με το Ν. 952/1937 τον Οργανισμό Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων (Ο.Ε.Σ.Β.). Στο άρθρο 1 του Ν. 952/1937 ορίζεται ότι ο Ο.Ε.Σ.Β. αποτελεί νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.) και υπάγεται στην εποπτεία του Υπουργείου Παιδείας.

Σκοποί του Οργανισμού σύμφωνα με το άρθρο 2 είναι:

1. Η έκδοση και διάθεση: α) των κατά τας διατάξεις του παρόντος εγκρινομένων διδακτικών και βοηθητικών βιβλίων, β) βιβλίων χρησίων για τις μαθητικές, σχολικές και λαϊκές βιβλιοθήκες, των βιβλίων, εικόνων και εντύπων που συντείνουν στην καθολική ηθική και πνευματική ανάπτυξη του λαού, γ) των κατά τις πανεπιστημιακές παραδόσεις των καθηγητών χρησίων για τους φοιτητές

βιβλίων, δ) συγγραμμάτων των καθηγητών των πανεπιστημίων κτλ. ανωτάτων σχολών, αμειβομένων διά ποσοστού μέχρι 20% επί της τιμής πώλησής τους.

2. Η έκδοση χρησίμων στην εκκλησία βιβλίων, τα οποία υποδείκνυε η Ιερά Σύνοδος.

Η ίδρυση του Οργανισμού αυτού θεωρήθηκε ως ένας αβλαβής συγκεντρωτισμός, που με τον καιρό εξελίχθηκε σε ένα πανίσχυρο μέσο μονοπώλησης των εκδόσεων και διανομής σχολικών βιβλίων. Βιβλία που δεν εκδίδονται από τον Ο.Ε.Σ.Β. απαγορεύεται να κυκλοφορούν στα σχολεία. Ο Ο.Ε.Σ.Β. μετονομάστηκε το 1964 σε Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων (Ο.Ε.Δ.Β.).⁸

Με την επικράτηση των κεντρικών στις εκλογές του 1964 ψηφίζεται το Ν. Διάταγμα 4379, το οποίο στο άρθρο 6 με τίτλο «*Συγγραφή-κρίσις διδακτικών βιβλίων*» αναφέρει:

1. Η συγγραφή των εκδιδόμενων από τον Ο.Ε.Δ.Β. διδακτικών και βοηθητικών βιβλίων του δημοτικού σχολείου δύναται με απόφαση του Υπουργού Παιδείας να ανατίθεται χωρίς διαγωνισμό σε αναγνωρισμένου κύρους λογοτέχνες και επιστήμονες καθώς και σε εκπαιδευτικούς διακρινόμενους για την επιστημονική και λογοτεχνική τους αξία. Οι παραπάνω επιλέγονται από πίνακα που συντάσσεται από επιτροπή. Για τα Μαθηματικά, τις Φυσικές Επιστήμες και τη Γεωγραφία επιτρέπεται και η μετάφραση ή διασκευή κατάλληλων ξένων βιβλίων προς χρήση των μαθητών και διδασκόντων.

2. Η επιλογή των προς μετάφραση ή διασκευή ξένων βιβλίων γίνεται από το ιδρυόμενο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, η δε μετάφραση ή διασκευή αυτών δύναται με απόφαση του Υπουργού Παιδείας να ανατίθεται σε κατάλληλα, ειδικά πρόσωπα, που θα εργάζονται υπό την παρακολούθηση και τον έλεγχο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

3. Κάθε βιβλίο που προορίζεται για σχολική χρήση πρέπει προηγουμένως να έχει κριθεί και εγκριθεί από επιτροπή που συγκροτείται με απόφαση του Υπουργού Παιδείας ανά διετία και αποτελείται από συμβούλους ή παρέρρους του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, διακεκριμένους επιστήμονες και λόγιους αναγνωρισμένου κύρους. Με την επικράτηση της στρατιωτικής δικτατορίας καταργείται το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο με τον Α.Ν. 59/1967. Με την αποκατάσταση της Δημοκρατίας ψηφίζεται ο Ν. 309/1976, ο οποίος στο άρθρο 80 αναφέρει για τα διδακτικά βιβλία:

1... 2. Μέχρι της 30^{ης} Ιουνίου 1977 και εφ' όσον η συγγραφή κάποιου διδακτικού βιβλίου κρίνεται επείγουσα, δύναται αυτή, κατόπιν αποφάσεως του Υπουργείου Παιδείας που εκδίδεται μετά από γνώμη του Κέντρου Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμορφώσεως (Κ.Ε.Μ.Ε.), να ανατίθεται απευθείας και χωρίς διαγωνισμό, σε ένα ή πολλούς συγγραφείς αναγνωρισμένου κύρους ή σε ομάδα εκπαιδευτικών.⁹

8 Πολυχρονόπουλος, Π.: *Παιδεία και πολιτική στην Ελλάδα*, τόμ. Α', Καστανιώτης, Αθήνα 1980, σ. 89.
9 Ζαμπέτα, Ε.: *Η εκπαιδευτική πολιτική στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (1974-1989)*, Θεμέλιο, Αθήνα 1994, σ. 65.

3. Οι επιτροπές κρίσης διδακτικών βιβλίων, ελεύθερων βοηθημάτων και εικονογράφησης διδακτικών βιβλίων αποτελούνται από μέλη του Κ.Ε.Μ.Ε. ή ειδικούς συμβούλους του Κ.Ε.Μ.Ε. ή άλλους ειδικούς εκπαιδευτικούς ή μη, οι οποίοι ορίζονται από τον Υπουργό Παιδείας κατόπιν εισήγησης του προέδρου του Κ.Ε.Μ.Ε.

4. Οι πράξεις των επιτροπών αυτών εισάγονται για έγκριση στα αντίστοιχα τμήματα του Κ.Ε.Μ.Ε. Οι αποφάσεις των τμημάτων του Κ.Ε.Μ.Ε., εάν μεν είναι ομόφωνες, είναι υποχρεωτικές για τον Υπουργό, εάν όμως ελήφθησαν κατά πλειοψηφία, δύναται ο Υπουργός να τις παραπέμψει στο Α' τμήμα συμβούλων του Κ.Ε.Μ.Ε., του οποίου οι αποφάσεις είναι υποχρεωτικές για τον Υπουργό.¹⁰

Με το άρθρο 60 του Ν. 1566/1985 όλες οι αρμοδιότητες για τη συγγραφή, κρίση και έγκριση διδακτικών βιβλίων ανατίθενται στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, το οποίο επανιδρύεται στη θέση του Κ.Ε.Μ.Ε.¹¹

Στο άρθρο 2 του Ν. 2525/1997 αναφέρεται ότι τα διδακτικά βιβλία γράφονται με βάση τα αναλυτικά προγράμματα και τα προγράμματα σπουδών. Η συγγραφή τους γίνεται είτε με προκήρυξη διαγωνισμού είτε με απευθείας ανάθεση σε συγγραφείς, νομικά πρόσωπα ή ομάδες εκπαιδευτικών, ενώ καθιερώνεται η εισαγωγή στα σχολεία περισσότερων από ένα διδακτικών βιβλίων σε μαθήματα στα οποία αυτό κρίνεται απαραίτητο.¹²

Συμπεράσματα-κριτική θεώρηση

Από την ιστορική ανασκόπηση του τρόπου έγκρισης και συγγραφής των διδακτικών βιβλίων, καθώς και την ανάλυση των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών δεδομένων κάθε ιστορικής περιόδου, διαπιστώνουμε τα εξής:

α) Με την οργάνωση των δημοτικών σχολείων επιχειρείται να εισαχθεί στην Ελλάδα το βαναρικό σύστημα κρατικής μονοπώλησης των διδακτικών βιβλίων. Το σύστημα αυτό δεν κατάφερε να εφαρμοστεί λόγω των τεράστιων ελλείψεων που παρουσιάστηκαν στον τομέα των υποδομών, που είχαν ως αποτέλεσμα την αδυναμία έκδοσης των βιβλίων που απαιτούσε η εκπαίδευση.

β) Από το 1838 έως το 1882 επικράτησε το σύστημα έγκρισης από το Υπουργείο των διδακτικών βιβλίων, που εκδίδονταν από διάφορους συγγραφείς ή εκδότες. Το σύστημα αυτό ήταν διάτρητο, καθώς σε πολλές περιπτώσεις κυκλοφορούσαν στα σχολεία βιβλία χωρίς καμία έγκριση, ενώ και το ίδιο το Υπουργείο αδιαφορούσε για την προκήρυξη διαγωνισμών και την έγκριση των βιβλίων. Είναι η εποχή που οι δύο μεγάλοι εκδοτικοί οίκοι, του Κορομηλά και του Βλαστού, έχουν αντικαταστήσει το κρατικό μονοπώλιο, με την αθρόα κυ-

10 Μπουζάκης, Σ.: *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, τόμ. Β', Gutenberg, Αθήνα 2002, σ. 361-362.

11 Παπαμανώλης, Κ.: *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην μεταπολεμική Ελλάδα*, Διδακτορική Διατριβή, Πειραιάς 1989, σ.141

12 Μπουζάκης, Σ.: *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, τόμ. Β', Gutenberg, Αθήνα 2002, σ. 722-723.

κλοφορία σχολικών βιβλίων, με την ανοχή και τη αδιαφορία της πολιτείας. Σημαντικό παράγοντα ενίσχυσης του «παραεμπορίου» αποτελούσε το γεγονός ότι στα δημοτικά σχολεία δεν υπήρχε οργανωμένο πρόγραμμα μαθημάτων και διδακτέας ύλης εκ μέρους του Υπουργείου. Η όλη εποπτεία ήταν «προνόμιο» των τοπικών επιθεωρητών, οι οποίοι με εγκυκλίους τους καθόριζαν τη διδακτέα ύλη. Δημιουργούνται σοβαρές υπόνοιες ότι η όλη οργάνωση της διακίνησης των σχολικών βιβλίων καθοριζόταν από πελατειακές σχέσεις, πολιτικές γνωριμίες και ένα γενικότερο σύστημα διαφθοράς.

γ) Το 1882, επί κυβερνήσεως Χ. Τρικούπη, καθιερώνεται για πρώτη φορά η έκδοση και κυκλοφορία ενός βιβλίου για κάθε μάθημα. Την καθιέρωση βοήθησε η σύνταξη από τον Γ. Πετρίδη το 1880 του προγράμματος μαθημάτων του δημοτικού σχολείου με πρακτικές οδηγίες διδασκαλίας των μαθημάτων. Από το 1882 έως το 1936 το κράτος έχει την αποκλειστικότητα ελέγχου και έκδοσης των βιβλίων που κυκλοφορούν στα σχολεία, επεμβαίνοντας με έμμεσο τρόπο, μέσω των κριτικών επιτροπών και των εκπαιδευτικών συμβουλίων, στο περιεχόμενό τους, ελέγχοντας τα ιδεολογικά μηνύματα που διοχετεύονταν και διορθώνοντας και διαγράφοντας κείμενα αντίθετα προς τους σκοπούς τους.

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι η παρέμβαση αυτή πολλές φορές, ιδίως σε περιόδους δικτατορικών καθεστώτων, είναι άμεση και προφανής, μέσα από προκηρύξεις που αποκλείουν κείμενα με αναφορές αντίθετες στα καθιερωμένα ιδανικά (θρησκεία, πατρίδα, οικογένεια).

δ) Ενδιάμεσο σταθμό, που συνταράζει τα θεμέλια του ισχύοντος συστήματος, αποτελούν οι Ν. 826 και 1332/1918. Με την επικράτηση των φιλελευθέρων του Ε. Βενιζέλου, το 1917, και για μία τριετία θεσμοθετείται μία αστικοδημοκρατική μεταρρύθμιση, που έχει ως θεμέλιο λίθο της τη δημιουργία ενός αστικού σχολείου που καλείται να ανταποκριθεί στις λειτουργίες της κοινωνικοποίησης, της οικονομικής αποτελεσματικότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Με τους Ν. 826 και 1332/1918, εμπνευστής και συντάκτης του οποίου είναι ο Δ. Γληνός, εκφράζονται τα οράματα του Εκπαιδευτικού Ομίλου. Επικρατεί ένα άπλετο πνεύμα ελευθερίας, που διαχέεται προς όλες τις κατευθύνσεις. Στα σχολεία μπορούν να κυκλοφορούν διδακτικά βιβλία, βοηθήματα και ελεύθερα αναγνώσματα. Οι συγγραφείς είναι ελεύθεροι ως προς τη συγγραφή τους, ενώ τα εγκρινόμενα βιβλία είναι απεριόριστα. Λαμβάνεται πρόνοια για τη συγγραφή βιβλίων που προορίζονται για μαθητές ορισμένου είδους σχολείων, αλλά και ορισμένων περιοχών. Η μονομέρεια, η αποκλειστικότητα, η μονοπώληση, ο ασφυκτικός έλεγχος, η λογοκρισία εξαφανίζονται. Οι αλλαγές είναι εντυπωσιακές. Οι Ν. 826 και 1332 αποτελούν θρίαμβο της ανερχόμενης αστικής τάξης, που για πρώτη φορά εκφράζει και υλοποιεί τις θέσεις και τα οράματά της. Η φωτεινή περίοδος, όμως, είναι πολύ μικρή, αποτελεί ένα μικρό θαύμα.

ε) Με την άνοδο του Λαϊκού Κόμματος των συντηρητικών στην εξουσία, το 1920, επικρατεί ένα έντονο κλίμα εκδίκησης και αφορισμού που παραπέμπει σε εποχές και πρακτικές του Μεσαίωνα. Οι πρωτεργάτες της μεταρρύθμισης του 1918 αντιμετωπίζονται σαν πραξικοπηματίες και διαφθορείς της ελληνικής κοι-

νωνίας, γι' αυτό και συλλαμβάνονται και δικάζονται. Τα βιβλία θεωρούνται ως έργα ψεύδους και κακόβουλης πρόθεσης, και πρέπει να αφανισθούν «διά της πυράς». Ο συντηρητισμός και η έκφραση του μίσους και της αδιαλλαξίας προσλαμβάνουν ασύλληπτες διαστάσεις.

στ) Το 1936, με την επικράτηση της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου, καθιερώνεται ένα ολοκληρωτικό σύστημα αποκλειστικού ελέγχου του τρόπου συγγραφής και έκδοσης των διδακτικών βιβλίων με τη συγκρότηση του Οργανισμού Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων (Ο.Ε.Σ.Β.). Ο Οργανισμός αυτός απηχεί την πρόθεση του δικτάτορα για ιδεολογική προπαγάνδα μέσα από ένα δίκτυο αποκλειστικά κρατικό. Ο Ο.Ε.Σ.Β. διατηρείται και συνεχίζει το έργο του μέχρι σήμερα, μετονομαζόμενος σε Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων (Ο.Ε.Δ.Β.). Αποτελεί μία παγκόσμια πρωτοτυπία.

ζ) Με το Ν.Δ. 4379/1964 οι προσδοκίες και τα οράματα για μια ριζική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση περιορίζονται περισσότερο σε εξωτερικά γνωρίσματα (κτιριακές υποδομές, υλικοτεχνική υποστήριξη, δωρεάν παιδεία, σίτιση μαθητών) και ελάχιστα σε εσωτερικά γνωρίσματα (αναλυτικά προγράμματα, διδακτικά βιβλία). Η διαδικασία συγγραφής και έγκρισής τους αποτελεί προσωποκεντρικό προνόμιο του Υπουργού. Οι διακηρύξεις για εγνωσμένους κύρους λογοτέχνες και επιστήμονες προσκρούουν στη ρητή διατύπωση «με απόφαση του Υπουργού». Ως θετικό στοιχείο αξιολογείται η παράλληλη έκδοση βοηθητικών βιβλίων και καινοτομία αποτελεί η επιλογή για μετάφραση ξένων βιβλίων για τα Μαθηματικά, τις Φυσικές Επιστήμες και τη Γεωγραφία, με αποτελέσματα όμως αμφιλεγόμενα ως προς την προσαρμοστικότητα και τη λειτουργικότητά τους στο ιδιότυπο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

η) Η αποκατάσταση της δημοκρατίας δεν επιφέρει τις αναμενόμενες ριζικές αλλαγές και στα διδακτικά βιβλία. Το Ν.Δ. 309/1976 αποτελεί στην ουσία μια συνέχεια των επιλογών του προηγούμενου νόμου του 1964. Η μόνη διαφοροποίηση εντοπίζεται στην κατάργηση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (Π.Ι.) και στην καθιέρωση του Κέντρου Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμόρφωσης (Κ.Ε.Μ.Ε.). Τα συγκεκριμένα όργανα στην ουσία αποτελούν μια αναγνωριστική προμετωπίδα πολιτικών χώρων (Π.Ι. – κεντρο-αριστερά, Κ.Ε.Μ.Ε. – Δεξιά). Την επαλήθευση μας δίνει και ο επόμενος Νόμος, 1566/85, με την επανίδρυση του Π.Ι. στη θέση του Κ.Ε.Μ.Ε.

θ) Ο Ν. 1566/1985 προσπαθεί να επιφέρει ριζικές αλλαγές στον τρόπο συγγραφής των βιβλίων, συστήνοντας ομάδες ειδικών για εικονογράφηση και σχεδίαση των βιβλίων. Η εικονογράφηση αποτελεί αναπόσπαστο και λειτουργικό στοιχείο κάθε βιβλίου, καθώς ενεργοποιεί αισθήσεις και αντιληπτική ικανότητα, συμβάλλει στην εξέλιξη νοητικών και γλωσσικών ικανοτήτων, και καλλιεργεί την αφαιρετική ικανότητα και την κριτική σκέψη των μαθητών. Καθιερώνεται επίσης και η παράλληλη συγγραφή βιβλίων που απευθύνονται αποκλειστικά στον δάσκαλο. Τα βιβλία για τον δάσκαλο αποτελούν ένα χρήσιμο και απαραίτητο πολυεργαλείο, όταν προσφέρουν δυνατότητες εναλλακτικών μορφών προσέγγισης της γνώσης, ενεργοποιούν διδακτικές μεθοδολογίες με σύγχρονες,

παιδαγωγικά και επιστημονικά, και επίκαιρες κοινωνικο-πολιτικά αναλύσεις, είναι πηγές παρουσίασης και υπόδειξης βιβλιογραφικού υλικού για περαιτέρω εμπάθυνση, ανάλυση, εμπλουτισμό των διδακτικών ενοτήτων και επικεντρώνουν την αξιολόγηση στην κριτική-διαλογική σκέψη και έκφραση. Στην πράξη, όμως, αποδεικνύεται ότι υποκρύπτουν ιδεολογική περιχαράκωση και καθυπόταξη σε πολιτικές επιλογές, μέσα από ένα πλέγμα οδηγιών, προκαθορισμένων ερωτήσεων, εργασιών και συμπερασμάτων, στα οποία πρέπει να στοχεύει η διδασκαλία. Ο δάσκαλος αποτελεί τον σπουδαιότερο παράγοντα υλοποίησης του εκπαιδευτικού σχεδιασμού, μετάδοσης του κυρίαρχου ιδεολογικού και φιλοσοφικού στίγματος, μύησης των μαθητών σε αξίες, διαμόρφωσης στάσεων και ρόλων απέναντι στο κοινωνικό και πολιτικό δημιούργημα. Ο ρόλος του, μέσα από τις οδηγίες που καλείται να υλοποιήσει από τα βιβλία για τον δάσκαλο, τον αναδεικνύει σε κεντρικό πρόσωπο της διδασκαλίας, καθοδηγητή και ελεγκτή της ελεύθερης, δημιουργικής συμμετοχής των μαθητών, κριτή και επικριτή της σκέψης και των προσδοκιών των μαθητών.

ι) Ουσιαστική διαφοροποίηση στον τρόπο εισαγωγής διδακτικών βιβλίων στους μαθητές επιχειρείται το 1997 με τον Ν. 2525, στον οποίο θεσπίζεται για πρώτη φορά η εισαγωγή και η δυνατότητα επιλογής περισσότερων από ένα διδακτικών βιβλίων σε μαθήματα στα οποία αυτό κρίνεται απαραίτητο. Αποτελεί ένα ουσιαστικό βήμα προσέγγισης προς τα διεθνή δεδομένα και απελευθερώνει εκπαιδευτικούς και μαθητές από τα στενά όρια της αυθεντίας του ενός και μοναδικού βιβλίου. Δυστυχώς, η επιλογή αυτή λειτούργησε περισσότερο πειραματικά και ελάχιστα ουσιαστικά. Μετά από μια διετία εφαρμογής ατόνησε και, με επιλογή καθαρά πολιτική, επανήλθε η καθιερωμένη τακτική της προσφοράς προς τους μαθητές τού ενός και μοναδικού βιβλίου.

Ούτε η μεταπολίτευση ούτε οι ραγδαίες αλλαγές στην παγκόσμια κοινότητα επηρέασαν το καθεστώς λειτουργίας του συστήματος συγγραφής και έγκρισης των διδακτικών βιβλίων. Η μονομέρεια του ενός βιβλίου για κάθε μάθημα, που εκδίδει αποκλειστικά το κρατικό μονοπώλιο, πώς είναι δυνατόν να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της παγκοσμιοποίησης, της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, της πολυπολιτισμικότητας, της σύγκλισης λαών και πολιτισμών; Ο 21^{ος} αιώνας εγκαινιάζεται με ένα σύστημα έκδοσης βιβλίων αναχρονιστικό, που αγνοεί τη σύγχρονη κοινωνική, πολιτική, πολιτιστική και οικονομική πραγματικότητα, και αδυνατεί να επιτελέσει το έργο του, να προσφέρει στους αυριανούς πολίτες τα κατάλληλα εφόδια για να επιτελέσουν δημιουργικά το ρόλο τους ως ενεργά μέλη της κοινωνίας.

Βιβλιογραφία

Αντωνίου, Δ.: *Οι απαρχές του εκπαιδευτικού σχεδιασμού στο νεοελληνικό κράτος*, Πατάκης, Αθήνα 1992.

Δημαράς, Α.: *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, τόμ. Α' και Β', Ερμής, Αθήνα 1974.

Ζαμπέτα, Ε.: *Η εκπαιδευτική πολιτική στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (1974-1989)*, Θεμέλιο,

Αθήνα 1994.

Ιστορία της Αντίστασης (1944-1945), τόμ. Β', Αθήνα 1979.

Λέφας, Χ.: *Ιστορία της εκπαιδεύσεως*, Ο.Ε.Σ.Β., Αθήνα 1942.

Μπουζάκης, Σ.: *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, τόμ. Α'-Β', Gutenberg, Αθήνα 2002.

Μπουζάκης, Σ.: *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Gutenberg, Αθήνα 2002.

Παπαγεωργίου, Β.: *Ο Καποδίστριας εις την εκπαίδευση*, χ.ε., Αθήνα 1939.

Παπαμανώλης, Κ.: *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην μεταπολεμική Ελλάδα (1941-1982)*, Διδακτορική Διατριβή, Πειραιάς 1989.

Πολυχρονόπουλος, Π.: *Παιδεία και πολιτική στην Ελλάδα*, τόμ. Α' και Β', Καστανιώτης, Αθήνα 1980.

Σβορώνος, Ν.: *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1976.

Χατζηστεφανίδης, Θ.: *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, Παπαδήμας, Αθήνα 1986.